

Mutta, M., P. Lintunen, I. Ivaska & P. Peltonen (toim.) 2014. AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2014 / n:o 7. 20–45.

Jutta Helenius

Tampereen yliopisto

Kuulustelukertomus selonteon näkökulmasta

The present study focuses on accounts in police records. The aim is to investigate what kind of structure police records have, how accounts locate themselves in the overall structure of narrative, what kind of categories of accounts can be distinguished and what kind of factors can affect these categories. The idea of accounts is based on Garfinkel's ethnomethodological studies of analyzing everyday activities and attempts to make them accountable. The results show that accounts locate themselves at the beginning of the overall structure of narrative. Furthermore, the results show that accounts in the police records can be classified into seven different categories. It will also be shown that the position of the person in the examination, the type of crime, the title of the crime and the nature of the single crime can affect the categories of the accounts.

Keywords: accounts, police records, police interviews, police interrogations

1 Johdanto

Artikkelissa tarkastellaan kuulustelukertomuksia, jotka sisältyvät kuulustelupöytäkirjoihin ja kuuluvat siten keskeisesti poliisin toteuttamaan esitutkintaan. Kuulustelukertomuksia tarkastellaan selonteon näkökulmasta eli rikosepäilyihin liittyvinä selontekoina, jotka sijoittuvat kertomuksen tekstuaalisen rakenteen sisälle ja jotka ovat siten oleellinen osa kuulustelukertomusta. Selonteot eivät sellaisenaan vielä muodosta koko kuulustelukertomusta, vaan ainoastaan merkityksellisen osan siitä. Kuulustelukertomuksiin sisältyvät selonteot ovat rikoksista epäillyillä vaihtelevan pituisia selostuksia rikokseksi epäilystä tapahtumasta tai toiminnasta ja todistajilla sellaisen seuraamisesta. Artikkelissa ei tarkastella asianomistajien eli epäiltyjen rikosten uhrien selontekoja. Kuulustelukertomus voidaan määritellä tekstilajina eli genrenä sosiaalseksi toiminnaksi, joka on yhteydessä tietäntyyppiseen tilanteeseen ja ryhmään. Jos tekstilaji nähdään sosiaalisena toimintana, tekstin tuottamisen sekä kuluttamisen käytännöt ovat erityisen mielenkiinnon kohteena. (Mm. Miller 1984; Freedman & Medway 1994; Devitt 2004; Bawarshi & Reiff 2010.) Tässä artikkelissa tekstilajia lähestytään siis epäillyn rikoksen selvittelytilanteeseen liittyvänä sosiaalisena toimintana, jossa ovat tavallisesti mukana poliisi, asianomistaja, rikoksesta epäilty tai todistaja, joskus myös kuulusteltavan kanssa kuulustelutodistaja tai esimerkiksi alaikäisen huoltaja. Rikosepäilyihin liittyviä selontekoja analysoimalla saadaan tietoa myös poliisin työhön liittyvien tekstien ja toimintojen keskinäisestä suhteesta. Artikkelin tavoitteena on selvittää, millainen kokonaisrakenne kuulustelukertomuksissa on, mihin kohtaan indeksaaliset (tilannesidonnaiset) ja refleksiiviset (arvioivat) selonteot sijoittuvat kuulustelukertomusten kokonaisrakenteessa, millaisia selonteon kategorioita kuulustelukertomuksissa on sekä millaiset tekijät vaikuttavat selontekojen kategorioihin.

Esitutkinnassa selvitetään esitutkintalain (1987, 5. §) mukaan ”– rikos, sen tekoolosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, ketkä ovat asianosaisia ja muut syytteestä päättämiseen tarvittavat seikat”. Esitutkinta kuuluu rikoksen oikeudellisen selvittelyn eli rikosprosessin ensimmäiseen vaiheeseen, jossa poliisi kokoaa ja tallentaa todistusaineiston syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Esitutkinnan ohella rikosprosessiin kuuluvat syyttäjän tekemä syyteharkinta ja tuomioistuimessa toteutuva oikeudenkäynti (Lager 1994: 182–183). Esitutkintapöytäkirjaan sisällytetään mm. kuulustelupöytäkirjat ja selostukset erilaisista tutkintatoimenpiteistä. Kuulustelupöytäkirjan sisältämällä kuulustelukertomuksella siis dokumentoidaan rikoksen tutkintaa (Ellonen, Karstinen & Nykänen 1996: 7), ja joissakin tapauksissa erilaiset kuulustelukertomukset ovat ainoa näyttö asiassa (Gregory 2000: 25).

Kuulustelukertomuksia on tutkittu Suomessa erittäin vähän kielen ja tekstin näkökulmasta (ks. esim. Karstinen 1998: 10), ja kuulustelukertomuksiin sisältyviä selontekoja ei ole omien selvitysteni mukaan tutkittu lainkaan kielen ja tekstin näkökulmasta. Näistä syistä kuulustelukertomuksen ja selonteon perustutkimus on tarpeen. Selonteko on kiinteä osa kuulustelukertomusta, ja siksi on perusteltua selvittää ensin kuulustelukertomuksen perusrakennetta, jotta selonteon esiintymisympäristö hahmottuu. Kuulustelukertomus on moniääninen teksti, jossa kuulusteltavan, tässä artikkelissa erityisesti rikoksesta epäillyn, ääni korostuu. Selontekoja voidaankin luonnehtia upotetuksi genreksi (*embedded genre*), jossa Martinin ja Rosen (2008: 141–179) mukaan on kyse siitä, että yksi genre toimii funktionaalisenä jaksena toisen genren sisällä. Kuulustelukertomukset on mahdollista luokitella Martinin ja Rosen (2008: 141–179) näkemyksen perusteella makrogenreksi, jonka sisällä olevat selonteot muodostavat mikrogenren. Bhatia (2000: 149) on kiinnittänyt huomiota upotetun genren yhteensopivuuteen hallitsevan genren kanssa; näillä genreillä ei esimerkiksi ole toisiinsa nähden ristiriitaisia kommunikatiivisia tavoitteita. Kuulustelukertomus ja selonteko toteuttavat samanlaista kommunikatiivista tavoitetta eli kertomusta ja selostusta epäilystä rikoksesta. Kuulustelukertomuksen ja selonteon perusteella on mahdollista saada tietoa myös rikosepäilyn tutkimisesta, sillä osana kuulustelukertomusta selonteot ovat samalla osa rikoksen tutkinnan dokumentointia. Selontekoja on lisäksi määrällisesti paljon, ja selonteot toteuttavat kuulusteltavan oikeutta kertoa näkemyksensä rikokseksi epäilyistä tapahtumasta ja toiminnasta. Siten selonteot edustavat käytännön demokratiaa, koska kuulusteltava pääsee ääneen esitutkintaprosessissa. Tämän ohella selontekojen erilaisia kategorioita käytetään erilaisten kertomusten tuottamiseen epäilyistä rikoksista. Selontekoja ja niiden kategorioita tarkastelemalla saadaan tietoa siitä, millaisia kertomuksia tietynlaisista rikosepäilyistä esitetään. Artikkelissa tarkasteltavina ovat talousrikosepäilyt. On esitetty, että talousrikosgenre olisi yksi poliisin käyttämä genre (Haikansalo 2014: 28). Makrogenreksi luokiteltavalla kuulustelukertomuksella olisi siis poliisin kielenkäyttötavoissa vielä oma genrensä. Talousrikosgenreille ominaisia piirteitä ovat esim. talousrikoksiin liittyvä termistö sekä juridinen tyyli (Haikansalo 2014: 26–27).

Selontekoja lähestytään artikkelissa Garfinkelin (1984) sekä Sacksin (1995) ajattelun pohjalta. Selonteot määritellään Garfinkelin (1984: 3) kehittämässä etnometodologiassa indeksaalisiksi ja refleksiivisiksi selostuksiksi, joita ihmiset antavat arkisesta toiminnastaan. Kyse on myös selostettavuudesta (*accountability*) eli siitä, miten ihmiset kuvailevat ja selittävät joitakin arkisia asioita, kuten tietynlaisessa kaupassa käymistä, ja mitä merkityksiä, tietoja ja aiempia kokemuksia näiden asioiden taustalla on (Garfinkel 1984: VII, 1). Tässä artikkelissa tarkasteltujen, rikosepäilyyn liittyvien selontekojen suhdetta arkiseen toimintaan voidaan luonnollisesti problematisoida. Missä määrin ri-

koksen epäilty tekeminen on katsottavissa arkiseksi toiminnaksi? Palaan tähän kysymyksen artikkelin lopun pohdintaluvussa.

Selontekoja laaditaan vuorovaikutuksessa suhteessa tietynlaiseen, tunnettuun sosiaaliseen järjestelmään ja järjestykseen (Garfinkel 1984: 36, 45), joita edustavat esim. lait, asetukset sekä yhteiskunnan käyttäytymisnormit. Selostus omasta toiminnasta on tarpeen erityisesti, jos ihminen poikkeaa totutusta käytännöstä vailla ilmeistä syytä. Rikostapauksia ja -epäilyjä voidaan tarkastella suhteessa sosiaalisiin normeihin ja käytänteisiin (mm. Garfinkel 1984; Sacks 1995). Rikosten (epäilty) tekeminen tai tämän seuraaminen on normeista poikkeavaa käytöstä, joka synnyttää selonteon velvoitteen. Velvoitteeseen vastataan mm. poliisin toteuttaman esitutkinnan kuulusteluissa ja niissä laadittavissa kuulustelukertomuksissa.

Kuulustelukertomustekstin taustalla ovat kuulustelutilanne ja tilanteessa saatu kuulusteltavan kertomus. Kuulustelua voidaan kuvata ikään kuin neuvotteluksi kuulustelukertomuksen sisällöstä (Karstinen 1998: 38), sillä teksti syntyy kuulustelijan ja kuulusteltavan yhteistyön tuloksena. Teksti muotoutuukin kuulustelun aikana puheesta kirjoitukseksi. Jönssonin ja Linellin (1991: 91) mukaan tämä muuttaa tekstin tyyliä ja kerronnan tapaa. Tyyli muuttuu epämuodollisesta kielenkäytöstä poliisin raportoinnille ominaiseen hybridiin tyyliin, jossa limittyvät puhekieliset, virkakieliset ja lakikieliset ilmaukset. Kerronta muuttuu aikasuhteiltaan järjestelmällisemmäksi, koherentimmaksi ja rationaalisemmaksi sekä vähemmän epämääräiseksi ja tunneväritteiseksi. (Jönsson & Linell 1991: 420–421; Haworth 2010: 172.) Kerronnan muuttumisessa on kyse myös rekontekstualisaatiosta, jolla Linell (1998: 144) tarkoittaa yhden, tietyssä kontekstissa toimivan tekstin tai diskurssin (osan) siirtymistä toiseen kontekstiin. Tämä merkitsee niin implisiittisiä kuin eksplisiittisiäkin muutoksia merkityksissä ja merkityspotentiaaleissa (Linell 1998: 145). Rekontekstualisaatiota voidaan luonnehtia kompleksiseksi muutokseksi, jossa semanttiset aspektit korostuvat (Linell 1998: 148). Rekontekstualisaatio onkin kuulustelukertomukselle tyypillinen piirre. Se näkyy muun muassa esimerkissä 1:

- (1) *Minun osuuteni kyseiseen varkauteen oli olla vartiossa sillä aikaa kun O. suoritti itse anastuksen* (Turku, kuulustelukertomus 13, sivu 2).

Esimerkissä 1 *suorittaa*-verbi tuo kuulustelukertomuksen selontekoon piirteen poliisin hallinnollisista teksteistä, sillä poliisi suorittaa erilaisia tehtäviä, suoritteita. Substantiivi *anastus* on myös poliisin suosima ilmaus, jota epäilty ei välttämättä käyttäisi kertomuksessaan. Todennäköisempi valinta epäillyn kertomuksessa olisi *ottaa* tai *viedä*, jotka esiintyvät aineistosta tekemien havaintojen perusteella useassa selonteossa. Esimerkissä 2 nähdään selonteolle tyypillistä *ottaa*-verbin käyttöä:

- (2) *Lipastosta otin kaksi vanhempaa samanlaista Nokia-matkapuhelinta ja yhden uudemman Nokian kamerapuhelimen. – – Keittiön jääkaapista otin yhden siideripullon.* (Turku, kuulustelukertomus 22, sivu 2.)

Esimerkin 2 kuulusteltava kertoo, että hän on ottanut mainitsemansa esineet. Kyseistä tekoa kuitenkin epäillään törkeäksi varkaudeksi, joten esineiden ottaminen liittyy epäilytyyn rikokseen.

Esimerkissä 3 nähdään selonteolle tavanomaista *viedä*-verbin käyttöä:

- (3) *Päivittäin seitsemän päivän aikana veimme noin 20–30 euron arvosta [pullokoreja] kumpikin* (Turku, kuulustelukertomus 40, sivu 2).

Esimerkissä 3 kuulusteltava mainitsee vieneensä pullokoreja yhdessä kaverinsa kanssa. Kyseisen tapauksen rikosepäily liittyy kuitenkin varkauteen, joten kyse ei ole esimerkiksi korien neutraalista siirtämisestä paikasta toiseen.

Kuulustelun tavoitteena on johdonmukainen, yksiselitteinen ja kuulusteltavan hyväksymä kertomus, ja sillä tavoitellaan esitutkintaprosessin sujumista ja laadukkuutta. Poliisin näkökulmasta korostuu pyrkimys kirjata rikoksen tunnusmerkistö mahdollisimman selkeästi ja tarkasti (Poliisin haastattelu 1, s. 2; haastattelu 2, s. 3; haastattelut 3 ja 4, s. 3). Tutkimusaineiston kuulusteluja tehtäessä kuulustelun toimittamista ja kertomuksen kirjaamista on säädelty esitutkintalaissa (1987, 22.–39. §) ja esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetussa asetuksessa (1988, 12.–18. §). Lisäksi kertomuksen kirjaamista on ohjeistettu ja ohjeistetaan edelleen myös Käsikirjassa esitutkintapöytäkirjan laadinnasta (2010). Artikkelia kirjoitettaessa lainsäädäntöä on uudistettu. Uusi esitutkintalaki (22.7.2011/805) on astunut voimaan 1.1.2014. Solinin (2012: 352) mukaan edellä kuvattuja tekstejä voidaan luonnehtia keskusjohtoisesti luoduiksi säätelyteksteiksi, jotka liittyvät institutionaalsiin tekstilajien säätelyprosesseihin. Solin (2012: 350) katsoo myös, että prosesseissa on kyse erityislaatuiseen kirjoittamiseen liittyvistä arvostuksista sekä siitä, millaisten tekstien katsotaan olevan hallinnollisesti toimivia eli funktionaalisia päätöksenteon kannalta.

Artikkeli rakentuu seuraavasti. Analysoin artikkelissa ensin kuulustelukertomusten tekstuaalista rakennetta Labovin (1972) rakennekuvausta soveltaen, minkä jälkeen käsittelen kuulustelukertomuksiin tiettyyn kohtaan sijoittuvien selontekojen rakennetta. Analysoin sekä selontekojen muodostamia kategorioita että kategorioihin vaikuttavia tekijöitä. Näissä luvuissa on teoreettista taustaa, esimerkkejä aineistosta, aineiston analyysiä sekä päätelmiä. Artikkeli päättyy pohdintoihin.

2 Aineisto ja analyysimenetelmät

Artikkeli perustuu tekstiaineistoon sekä haastatteluaineistoon. Tekstiaineistona on omaisuusrikosten 214 julkista, epäiltyjen ja todistajien kuulustelukertomusta vuosilta 2007–2008 Helsingistä, Tampereelta ja Turusta. Olen saanut kuulustelukertomusten kopiot vuosina 2010 ja 2011 Helsingin poliisilaitokselta, Pirkanmaan poliisilaitokselta (1.1.2014 alkaen Sisä-Suomen poliisilaitos) sekä Varsinais-Suomen poliisilaitokselta (1.1.2014 alkaen Lounais-Suomen poliisilaitos), kunkin poliisilaitoksen arkistosta. Talousrikoksiin kuuluvien omaisuusrikosten kuulustelukertomusaineistona ovat pääasiassa massarikokset: näpistykset, varkaudet, petokset, kavallukset ja vahingonteot. Aineistoon sisältyy myös joitakin vakavampien omaisuusrikosten, kuten ryöstöjen, kuulustelukertomuksia. Olen hyödyntänyt artikkelissa tekeillä olevan väitöskirjani haastatteluaineistosta 4 poliisin haastatteluista kirjoittamiani raportteja. Olen toteuttanut poliisien haastattelut vuonna 2013. En ole nauhoittanut haastatteluja, mutta olen laatinut niistä raportit, ja haastattelut ovat tarkistaneet raporttien oikeellisuuden ja asiatarkkisuuden. Olen anonymisoinut haastateltavien poliisien henkilöllisyyden, ja viittaan haastatteluihin nimityksin Poliisin haastattelu 1, Poliisin haastattelu 2 jne.

Analysoin aineistoa lingvistisen tekstianalyysin, etnometodologisen selontekoanalyysin sekä mm. sosiaalipsykologisen kategorianalyysin avulla. Analyysi etenee vaiheittain siten, että ensimmäiseksi tarkastelen kuulustelukertomusten kokonaisrakennetta ja sovellan kuulustelukertomuksiin Labovin (1972) kertomusten tekstuaalista rakennemallia. Toiseksi analysoin kuulustelukertomuksissa olevien selontekojen päätyyppien eli indeksaalisten ja refleksiivisten selontekojen sijoittumista kuulustelukertomusten kokonaisrakenteeseen sekä selontekojen omaa rakennetta. Kolmanneksi selvitan, millaisia selonteon kategorioita kuulustelukertomukset muodostavat ja millaiset tekijät mahdollisesti vaikuttavat selontekojen kategorioihin. Neljänneksi kokoon loppuluukuun havaintoja ja päätelmiä.

3 Kuulustelukertomusten tekstuaalinen rakenne

Artikkelissa selontekojen analyysin taustana on kertomusten tekstuaalisen rakenteen analysointi Labovin (1972: 363–396) mallin perusteella. Havaitsin kuulustelukertomuksia analysoidessani, että selonteot näyttivät sijoittuvan kertomusten rakenteen tiettyihin osiin (ks. luku 4). Kertomukset ovat valintojen tulosta, ja Labovin (1972: 363–396) kuvaamaa kertomusten tekstuaalista rakennetta hyödynnetään aineiston analyysissä kertomuksen rakenteen yleiskuvauksena sekä resurssina. Kuulustelukertomus muistuttaa siinä määrin kertomusta ylipäätään, että kuulustelukertomuksen rakenne on syytä

pyrkii kuvaamaan jollakin tavalla. Lisäksi artikkelissa tarkastellut selonteot sijoittuvat kuulustelukertomuksen rakenteen sisälle, vieläpä usein tiettyyn kohtaan kertomusta. Sen vuoksi on ensin selvítettävä, miten itse kuulustelukertomus näyttäisi rakentuvan. Labovin (1972) rakennemalli on tunnettu ja perustava kertomusten rakenteen kuvaus, joten sen voi olettaa soveltuvan myös kuulustelukertomuksen rakenteen tarkasteluun. Pалаan rakenteen sovellettavuuteen artikkelin pohdintaluvussa.

Kertomus yleisenä skeemana tarjoaa kielenkäyttäjälle, kuten kuulusteltavalle, tavan tuoda oman näkökulmansa esille sosiaalisesti, diskursiivisesti ja kielellisesti niin, että kielenkäyttäjän, tässä tapauksessa kuulusteltavan, näkökulma voi välittyä muille (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 107). Kuulustelukertomuksen luonnetta ja käytettävyyttä ajatellen kuulusteltavan omien ajatusten välittyminen on keskeistä, vaikka kuulustelutilanetta ja -kertomusta säädelläänkin erilaisin laein, asetuksin ja muotomääräyksin. Kyse on siis kuulusteltavan oikeudesta kertoa oma näkemyksensä asioista.

Labov (1972: 363–396) on hahmottanut kertomuksen rakennetta seuraavaan tapaan:

- 1) tiivistelmä eli abstrakti, joka kertoo, mistä on kyse
- 2) esittely eli orientaatio, joka ilmaisee sen, kuka toimii tai tekee, milloin ja missä
- 3) mutkistava toiminta eli komplikaatio, joka koostuu peräkkäisistä tapahtumista ja tapahtumaketjuista ja joka siis ilmaisee, mitä tapahtui ensin ja mitä sen jälkeen
- 4) loppuratkaisu eli resoluutio, joka kertoo sen, mitä lopulta tapahtui tai kuinka tilanne ratkesi
- 5) kertomuksen päätös eli kooda, jossa siirrytään takaisin nyky- tai kerrontahetkeen
- 6) kertomuksen arviointi eli evaluointi, joka voi sijoittua eri kohtiin kertomuksessa ja jossa arvioidaan ja arvotetaan kerrottua (Labov 1972: 368–369; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 111).

On kuitenkin havaittu, että abstraktia ja koodaa ei esiinny kaikissa kertomuksissa (Routarinne 1998: 146).

Analyysini perusteella kuulustelupöytäkirjan rikosnimike toimii osittain kertomuksen tiivistelmän eli abstraktin tavoin. Kuulustelupöytäkirjassa on kaksi osaa: loma-keosa ja tekstille varattu osa. Rikosnimike kirjataan kuulustelupöytäkirjan lomakeosaan esimerkiksi muotoon *maksuvälinepetos*. Kuulustelupöytäkirjan lomakeosassa ilmaistu kuulusteltavan asema on myös osittain tiivistelmän tehtävässä, koska jos kuulusteltavan asemaksi on kirjattu *rikoksesta epäilty* ja rikosnimikkeeksi *maksuvälinepetos*, lukija tietää, että kuulusteltavan epäillään syyllistyneen maksuvälinepetokseen. Joissakin tapauksis-

sa kuulustelukertomuksen ensimmäinen virke on osa tiivistelmää, koska ensimmäisessä virkkeessä voidaan antaa tietoa koko kertomuksen kannalta keskeisistä seikoista (esimerkki 4).

- (4) *[L]auantaina 02.08.2008 klo 03 aikoihin olin hyvin juovuksissa tulossa The Club-ravintolasta ja tarkoituksena mennä Sata-Shellille (Turku, kuulustelukertomus 44, sivu 2).*

Esimerkissä 4 tällainen keskeinen seikka on kuulusteltavan humalatila, johon kuulusteltava itsekin viittaa uudelleen kertomuksen päätöksessä eli koodassa esimerkissä 9. Tiivistelmä voi muodostaa ikään kuin parin kertomuksen lopussa olevan ja päätöstä osoittavan jakson, koodan, kanssa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 113). Kuulustelukertomuksen ensimmäinen virke kuuluu kuitenkin yleensä enimmäkseen esittelyyn eli orientaatioon, jossa kerrotaan kertomuksen osallistujat ja olosuhteet. Esimerkin 5 ilmaus *ravintola Onnelasta ulos heitetty mieshenkilö, jota en tunne ja jonka nimeä en edes tiedä* kuuluu esittelyyn:

- (5) *Seuraani lyöttäytyi ilmeisesti ravintola Onnelasta ulos heitetty mieshenkilö, jota en tunne ja jonka nimeä en edes tiedä (Turku, kuulustelukertomus 44, sivu 2).*

Mutkistavan toiminnan osiossa eli komplikaatiossa kuvataan peräkkäin eteneviä tapahtumia. Esimerkissä 6 kuvattu, tietyyntyyppiseksi rikokseksi epäilty toiminta etenee seuraavasti:

- (6) *Mies kertoi ettei hänellä ole rahaa joten päätimme kokeilla saimmeko ostettua tällä anastamalla pankkikortilla jotain. Menimme ensin Sata-Shellin vieressä olevalle Mac Donaldsille ja ostimme sieltä noin 30 euron ruuat tällä anastamalla pankkikortilla. Siirryimme Sata-Shellin puolelle ja keräsimme siellä tavaroita joita piti sitten maksaa tällä kortilla. (Turku, kuulustelukertomus 44, sivu 2.)*

Useiden kuulustelukertomusten rakenteessa selonteko voi sijoittua juuri mutkistavan toiminnan osioon. Joissakin tapauksissa selonteko voi jatkua vielä loppuratkaisun eli resoluution rakenneosiossa. On myös tavallista, että selonteon kanssa tekstissä on evaluointia; nämä kaksi voivat jopa kietoutua yhteen. Tällöin on kyse reflektiivisestä eli arvioi-vasta selonteosta.

Loppuratkaisu eli resoluutio voi kuulustelukertomuksessa olla esimerkin 7 kaltainen eli kuvata sitä, mihin tai miten rikokseksi epäilty teko päättyi:

- (7) *[Y]ritin maksaa kassalla tällä varastamalla kortilla mutta kun myyjä kysyi nimeäni, en osannut vastata, joten myyjä otti pankkikortin ja passin ja poistuimme miehen kanssa paikalta (Turku, kuulustelukertomus 44, sivu 2).*

Loppuratkaisussa voi näkyä myös se, millainen rikostapaus on kyseessä ja kuka tekee mitään kyseisessä rikostapauksessa.

Kertomuksen päätös eli kooda voi toteutua esimerkin 8 tapaan:

- (8) *Kysyttäessä miehestä vastaan etten tunne ollenkaan miestä, en tiedä miehen nimeä, enkä ole nähnyt häntä. Mies ei ole J. P., jonka kanssa seurustelen. J. oli kotona luonani ja niin kännissä ettei jaksanut liikkua minnekään. J. ei tiedä asiasta mitään.* (Turku, kuulustelukertomus 44, sivu 2.)

Esimerkissä 8 ilmaus *kysyttäessä* on selkeä osoitus siitä, että kerronta on tempuksen vaihdon avulla (vrt. esim. 7) siirtynyt takaisin nykyhetkeen: kertoja (kuulusteltava) osoittaa, että poliisi (kuulustelija) on kysynyt asiaa häneltä eli että käsiillä on kuulustelutilanne eikä esimerkiksi tapahtumista kertominen jollekulle tuttavalle. Ilmaus toteuttaa myös kuulustelun kirjaamisohjeistusta, jonka mukaan tieto kysymyksestä on ilmaistava tekstissä (Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laadinnasta 2010: 14). Ohjeistuksen näkyminen tekstissä tällä tavoin on myös yksi merkki toimintaan vaikuttavien tekijöiden, kuten tekstiin liittyvän sääntelyn, kiinteästä suhteesta tekstiin.

Kuulustelukertomuksessa evaluointia voi olla pitkin tekstiä tai kertomuksen loppupuolella. Esimerkkinä tarkastellussa kertomuksessa kuulusteltava evaluoi toimintaansa vain yhdessä virkkeessä (esimerkki 9), kun hän kertoo, ettei muista keräämiään tavaroita eikä oikeastaan koko matkaakaan humalatilän vuoksi:

- (9) *En muista yhtään mitä tavaroita kerättiin ja koko matkasta en oikein muista mitään. Olin niin juovuksissa.* (Turku, kuulustelukertomus 44, sivu 2.)

Arvioinnin tarkastelu voi auttaa hahmottamaan sitä, millaisia arvorakenteita sosiaaliseen toimintaan sekä kertomuksen maailmankuvaan yhdistetään (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 111). Esimerkissä 9 arvioinnilla voidaan katsoa olevan yhteys kuulustelukertomuksen välittämään maailmankuvaan, jossa kuulusteltavan kerrotaan tehneen humalassa erilaisia, rikokseksi epäiltyjä tekoja. Koska tekoja epäillään rikoksiksi, kertomuksen välittämä maailmankuva oletettavasti poikkeaa niistä arvorakenteista, jotka liittyvät lakien noudattamiseen. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna myös kuulusteltavan asema voi olla merkityksellinen arvioinnin kannalta, sillä kuulusteltava on se henkilö, jota epäillään rikoksen tekemisestä.

4 Indeksaalisten ja refleksiivisten selontekojen sijoittuminen kuulustelukertomusten kokonaisrakenteeseen sekä selontekojen oma rakenne

Kuulustelukertomusten sisällä on erilaisia selontekoja, ja selonteolla on omanlaisensa rakenne. Selonteot voidaan siis katsoa osaksi kuulustelukertomuksia, mutta ne eivät vielä yksinään muodosta koko kuulustelukertomusta. Kuulustelukertomusten sisällä on merkkejä myös muunlaisista tekstilajeista kuin selonteista. Voidaankin puhua eri tekstilajien aktivoitumisesta (Heikkinen & Voutilainen 2012: 36) kuulustelukertomuksen eri osissa. Tässä artikkelissa tarkastellaan kuulustelukertomuksessa aktivoituvista tekstilajeista vain selontekoja.

Selontekoja voidaan tarkastella Scottin ja Lymanin (1989: 112–113) tapaan ongelmatilanteeseen liitettyinä tekoina, joissa henkilöiden puheen funktiona on paikata sosiaalisesti ikävää ja odotuksenvastaista tilannetta, poistaa konflikti. Selonteot voidaan kuitenkin nähdä johdannossa esitellyllä tavalla etnometodologisesti myös normaaliin vuorovaikutukseen sisältyvinä puhetekoina, joiden funktiona on tehdä toimintaa ymmärrettäväksi ja oikeuttaa sitä (mm. Buttny 1993: 15–16; Garfinkel 1984).

Selontekoja tavataan hyvin runsaasti rikoksista epäiltyjen kuulustelukertomuksissa, sillä rikosten (epäilty) tekeminen synnyttää selontekovelvoitteen. Epäilty veloitetaan selontekoon, koska rikosepäilyä selvitetäessä tarvitaan ”hänen kertomuksensa” asioista (Linell & Jönsson 1991: 76). Rikokseksi epäiltyä toimintaa siis selitetään tietynlaisten selontekojen avulla. Poliisi- ja oikeusinstituution näkökulmasta mahdollisuutta kertoa asiasta vapaalla kerronnalla voidaan pitää myös kansalaisen mahdollisuutena ja oikeutena selontekoon epäilyistä rikoksesta.

Todistajienkin kuulustelukertomuksissa havaitaan jonkin verran selontekoja, sillä rikokseksi epäillyn teon tai tapahtuman seuraaminen synnyttää selontekovelvoitteen. Tarkastelen artikkelissa eniten rikoksesta epäiltyjen kuulustelukertomuksissa olevia selontekoja, koska niitä on enemmän kuin todistajien selontekoja.

Kuulustelukertomusten selonteot ovat sekä epäilyillä että todistajilla jaoteltavissa kahteen pääryhmään eli indeksaalisiin (tilannesidonnaisiin) ja refleksiivisiin (arvioiviin) (ks. Garfinkel 1984: 3). Vaikuttaisi siltä, että kuulustelukertomuksissa selonteot voivat myös olla samanaikaisesti indeksaalisia ja refleksiivisiä (ks. esimerkki 10):

- (10) *Satuin siinä seuraamaan kuinka eräs nuori mies nousi auton takapenkiltä ulos ja käveli kadulla mielestäni epäilyttävästi, ikään kuin odottaen jotain. Mies meni talojen väliin ja kurkki sieltä. Aloin tästä syystä seurata miestä tarkemmin ja ajattelin, että onko hän menossa johonkin liikkeeseen siellä kadun toisella puolella – –.* (Tampere, todistajan kuulustelukertomus 16e, sivu 1.)

Esimerkissä 10 todistaja antaa indeksaalisen selonteon, kun hän kertoo mielestään epäilyttävästi käyttäytyneen miehen toiminnasta sekä sen tarkkailusta. Samalla todistaja antaa refleksiivisen selonteon arvioidessaan, miksi mies toimii epäilyttävästi ja miksi hän itse jäi tarkkailemaan tätä.

Selonteoilla on tietty paikka kuulustelukertomusten kokonaisrakenteessa (Johnson 2007: 85; Heritage & Watson 1980: 247). Tyypillisin selonteko alkaa heti kuulusteltavan oikeuksien selvittämisen jälkeen, jos kuulustelu toteutetaan vapaan kerronnan menetelmällä, tai ensimmäisen kysymyksen jälkeen, mikäli kuulustelu tehdään kysymys-vastaus-menetelmällä. Selonteko on sijoitettu myös kuulustelumenetelmiin ja kuulustelun kehittämiseen liittyvässä kirjallisuudessa jokseenkin samaan kohtaan kuulustelukertomusta.

Kuulustelun vaiheita on kuvattu kuulustelua käsittelevässä kirjallisuudessa esimerkiksi ns. PEACE-mallin avulla. PEACE-mallin vaiheet ovat kuulustelua edeltävä *Planning and preparation* (poliisin kuulustelua varten tekemä taustatyö), kuulustelun alkuun sijoittuva *Engage and explain* (oikeuksien kertominen, kuulustelun etenemisen kuvaus), *Account* (kuulusteltavan selonteko, kuulustelijan muistiinpanot), *Closure* (kuulustelun päätös ja asian etenemisestä kertominen) sekä kuulustelun jälkeinen *Evaluation* (saadun informaation arviointi) (Rock 2010: 127). PEACE-mallissa on hiukan enemmän kuulustelua valmistelevia toimenpiteitä kuin suomalaisessa mallissa, sillä PEACEa hyödyn-tävissä maissa, kuten Englannissa, Australiassa ja Yhdysvalloissa, kuulustelua säätelevät ohjeistukset ja lait, oikeusjärjestelmä sekä kuulustelun asema rikostutkinnassa ja oikeudenkäynnissä poikkeavat Suomen vastaavista. (Suomalaisesta kuulustelusta Helminen, Lehtola & Virolainen 2005: 320 sekä Malmberg 2012: 16, 39.) PEACE-mallissa, kuten suomalaisessakin kuulustelussa, selonteko alkaa kuulustelua valmistelevien toimenpiteiden jälkeen. Pääpiirtein kuulustelumallien alussa onkin kyse samasta asiasta: kuulusteltavan aseman ja oikeuksien selvittämisestä sekä kuulustelun etenemisen kuvauksesta kuulusteltavalle. Siksi selonteon alun sijoittaminen kuulustelukertomuksen alkupuolelle suomalaisessa ja kansainvälisessä mallissa rinnakkain on perusteltua. Selonteko voi jatkua aina kuulustelukertomuksen loppuosaan saakka, jos käsiteltävä rikostapaus on laajahko.

Rikoksesta epäiltyjen selonteoilla on aineistoanalyysini perusteella tietynlainen rakenne, joka on kuvattu esimerkissä 11:

Kuulustelukertomuksessa: oikeuksien kertominen

1. johdate tulevaan selontekoon
2. tarkka kuvaus teoista ja eri toimijoiden osuuksista tapahtumiin ja tekoihin
3. (yleensä erillisessä kappaleessa) kannanotto syyllisyyteen.

Oikeuksien kertominen:

(11) *Minulle on kerrottu asemani, sekä oikeuteni ja velvollisuuteni tässä kuulustelussa.*

1. Johdate

Asun Munkkisaarenkadulla Diakonissalaitoksen asuntolassa. Kuluvaan viikon tiistain ja keskiviikon välisenä yönä 16–17.2007 en saanut unta ja lähdin kävelemään asuntolalta noin kello 2.30.

2. Kuvaus teoista

Kävelin jossain ja noin puoli neljän aikaan menin Hietalahdenrannan Nesteelle. En ollut suunnitellut tekeväni mitään etukäteen, mutta olen äidilleni velkaa ja sain päähänpistön, että murtautuisin Nesteelle. Laitoin päähäni mukanani olleen kommandopipon ja rikoin Nesteen ulko-oven lasin lähistöltä löytämälläni putken patkällä.

2. Kuvaus teoista jatkuu

Menin sisään liikkeeseen ja otin hyllystä muistaakseni 12 kartonkia tupakkaa, punaista Marlboroa ja Chesterfieldiä. Poistuin paikalta ja menin jonnekin lähistöllä olleeseen lehtiroskikseen piiloon loppuyöksi. En tunne katuja Helsingissä, koska olen espoolainen.

2. Kuvaus teoista jatkuu

Myin anastamani tupakat tuntemattomille henkilöille kadulla ja osan poltin itse. Myin 10 tai 11 kartonkia ja sain 20 euroa kartongista rahaa, eli yhteensä 200-220 euroa. Enää minulla ei ole varastamiani tupakoita jäljellä.

3. Kannanotto syyllisyyteen

Myönnän syyllistyneeni varkauteen.

Kuulustelukertomuksessa: allekirjoitus eli maininnat ”Luettu, annettu tarkastettavaksi ja hyväksytty:

Kuulustelija

Kuulustelutodistaja

Muut läsnäolijat.”

(Helsinki, kuulustelukertomus 32, sivu 2)

Selonteon rakenteen kohta 3 Kannanotto syyllisyyteen voidaan joko sisällyttää selontekoon tai luokitella kuuluvaksi sen ulkopuolelle. Jos kannanotto syyllisyyteen eli kohta 3 sisällytetään selontekoon, perusteena on se, että rikoksesta epäillyn kuulusteltavan voidaan nähdä tekevän selkoa muun ohella syyllisyydestään tai syyttömyydestään. Näkökulmaa puoltaa lisäksi se, että poliisi kirjaa kuulustelukertomukseen epäillyn kannan syyllisyyteen eli pyytää tältä selontekoa myös syyllisyydestä (mm. Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laadinnasta 2010: 19). Tunnustuksen voi luokitella kuuluvaksi varsinaisen selonteon ulkopuolellekin, jos tulkitaan, että selonteko annetaan vain rikokseksi epäillystä toiminnasta. Tässä artikkelissa tunnustuskohta sisällytetään selontekoon.

Selonteon rakenne muistuttaa ikään kuin pienoiskoossa Labovin (1972: 363–396) esittämää kertomuksen rakennetta seuraavasti:

- selonteon rakenteen kohta 1. johdate tulevaan selontekoon – Labovin (1972: 363–396) mallin kohta 1) tiivistelmä eli abstrakti
- selonteon rakenteen kohta 2. tarkka kuvaus teoista ja eri toimijoiden osuuksista tapahtumiin ja tekoihin – Labovin (1972: 363–396) mallin kohta 2) esittely sekä kohta 3) mutkistava toiminta
- selonteon rakenteen kohta 3. kannanotto syyllisyyteen – Labovin (1972: 363–396) mallin kohta 4) loppuratkaisu sekä kohta 5) kertomuksen päätös.

Selonteon mahdollinen jatkuminen kuulustelukertomuksen loppuosaan näkyy yllä asetelmassa, jossa verrataan selonteon omaa rakennetta ja kertomuksen kokonaisrakennetta. Selontekoja ja niiden rakennetta on kuitenkin perusteltua analysoida omana kokonaisuutenaan ja oman rakenteensa näkökulmasta, koska selonteko ei vielä muodosta koko kuulustelukertomusta. Kuulustelukertomus alkaa oikeuksien kertomisella kuulusteltavalle, ja kuulustelukertomuksessa voi olla ennen selonteko-osuutta tai sen jälkeen myös merkintöjä tapahtumista, jotka poikkeavat kuulustelusta. Tällaisia ovat esimerkiksi kuulustelun keskeytykset ja todisteiden esittäminen kuulusteltavalle (Käsikirja esitutkitapöytäkirjan laadinnasta 2010: 22). Jos selontekoja analysoitaisiin vain Labovin (1972) rakennemallin avulla, tarkastelussa pitäydittäisiin kuulustelukertomuksen rakenteen yleisellä tasolla. Selonteko on kuitenkin kuulustelukertomuksen rakenteen sisällä ja osa kertomuksen rakennetta. Lisäksi selonteko toimii funktionaalisenä jaksena kertomuksen sisällä eli selonteko on genre kertomusgenren sisällä.

5 Selontekojen kategorioita

Selonteoista voidaan muodostaa tietynlaisia selonteon kenttiä, kategorioita. Kategoriat osoittavat siis sen, mitä ja miten pääasiassa rikoksesta epäillyt kertovat rikokseksi epäilystä teosta tai tapahtumasta. Tässä luvussa käsitellään sitä, millaisiin hienojakoisempiin kategorioihin selonteot voidaan jaotella. Selonteot ovat perusluonteeltaan usein – tilannesidonaisuuden ja arvioivuuden lisäksi – kuvailevia (Jönsson & Linell 1991: 434). Kuvailevuudella on merkitystä sen kannalta, täyttääkö kuvaus tietyn, epäillyn rikoksen tuntomerkit.

Sacks (1995: 40–56) on tutkinut ihmisten arkipuheessa valitsemissä kategorioita ja havainnut, että merkittävä osa ihmisen tiedosta muotoutuu ja on kategorioissa. Kategorioilla myös tuotetaan sekä ylläpidetään yhteiskunnan sosiaalista järjestystä. Kategorioiden tehtävä on siten luonteeltaan konstruktionistinen: niillä tehdään jotakin. Kategoriavalintoihin liittyy lisäksi tietoa, josta voidaan päätellä kulttuuriin ja moraalisiin liittyviä asioita. (Sacks 1995: 40–56.) Kategoriat syntyvät vuorovaikutuksessa, ne ovat

tutkittavien valitsemia ja tilannesidonnaisia. Jo Garfinkel (1984) painotti sitä, että kieli on sosiaalista ja tilannesidonnaista toimintaa.

Selontekojen loogisena pääjakona voitaisiin pitää jaottelua syyllisyyden ja vastuun hyväksymisen ja toisaalta syyllisyyden ja vastuun kieltämisen kategorioihin. Aineiston analyysi on kuitenkin osoittanut, että vielä hienosyisempi jaottelu on tarpeen. Niin hyväksyminen kuin kieltäminenkin voidaan tehdä monella tavalla, ja kuulustelukertomuksissa on myös selontekoja, joissa hyväksyminen vaihtuu kieltämiseksi tai päinvastoin. Vain riittävän hienojakoisella kategorisoinnilla selonteosta saadaan kokonaiskuva.

Erilaisia selonteon tapoja ovat oikeutus (Scott & Lyman 1989: 113), syytös (Hall, Slembrouck & Sarangi 2006: 1, 18, 34), puolustus (Scott & Lyman 1989: 113) ja vastuutus (Scott & Lyman 1989: 113). Nämä voivat näkyä epäiltyjen selonteoissa ja oikeutus voi näkyä erityisesti todistajien selonteoissa. Toiminnan oikeutuksessa selonteon antaja ei myönnä tehneensä väärin. Hän oikeuttaa toimintansa vaikkapa vetoamalla toiminnan hyödyllisyyteen. Todistajien selonteoissa ei luonnollisestikaan ole kyse väärin tekemisestä, vaan esim. sen oikeuttamisesta, että todistaja on jäänyt seuraamaan tietyn henkilön toimintaa tai tiettyä tapahtumaa pitkäksi aikaa. Syytöksissä selonteon antaja ei myönnä tehneensä väärin. Hän selittää ongelmallista käyttäytymistään mm. laiminlyönneistä johtuvaksi. Puolustuksessa selonteon antaja myöntää tehneensä väärin, mutta hän etsii syyn itsensä ja toimintansa ulkopuolelta, kuten määräyksestä toimia tietyllä tavalla. (Scott & Lyman 1989: 113.) Vastuuttamisessa selonteon antaja määrittelee, kuka on vastuussa selonteon kohteena olevasta toiminnasta (Scott & Lyman 1989: 114–115).

5.1 Tunnustus eli syyllisyyden ja vastuun hyväksymisen kategoria sekä kategoriaan vaikuttavia tekijöitä

Selonteoissa pääpiirtein hyväksytään syyllisyys ja vastuu. Pääpiirteisellä hyväksynnällä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että kuulusteltava ensin yrittää vältellä syyllisyyden ja vastuun hyväksymistä tai jopa kieltää ne. Kuulusteltava kuitenkin hyväksyy pian syyllisyytensä ja vastuunsa, koska hän ymmärtää välttämisen olevan turhaa tai koska poliisi esittää kuulusteltavalle tämän syyllisyyttä tukevaa näyttöä. Hyväksymistä on myös enemmän kuin hyväksymisen välttelyä.

- (12) *En mielestäni ole syyllistynyt varkauteen, koska en suunnitellut tavaroiden anastamista. – – Myönnän syyllistyneeni korkeintaan näpistykseseen.* (Turku, kuulustelukertomus 3, sivu 3.)

Esimerkissä 12 kuulusteltava ensin kiistää syyllistyneensä varkauteen, koska hän ei ole suunnitellut anastavansa tavaroita. Lopulta hän kuitenkin myöntää syyllisyytensä ja vastuunsa suoraan käyttämällä *myönnän*-verbiä. Syyllisyyden myöntämisen yhteydessä

kuulusteltava käyttää likimääräisyyden ilmaisinta *korkeintaan*, jolla hän tähdentää ikään kuin syyllisyytensä ylärajaa, maksimia (VISK § 661). Ilmauksen käyttö liittyy myös siihen, että selonteissa myönnetään helpommin ja nopeammin syyllisyys lievemmän rikosnimikkeen rikoksiin. Tässä kuulustelukertomuksessa lievemmän rikosnimikkeen rikos on näpistys, ja vakavamman rikosnimikkeen rikos on varkaus.

Rikosnimike voi siis analyysin perusteella vaikuttaa selontekoihin, sillä lievemmissä rikoksissa syyllisyys ja vastuu teosta hyväksytään nopeammin ja helpommin kuin vakavammassa rikoksissa. Tämä lienee yhteydessä rikoksesta seuraavan rangaistuksen laatuun; syyllisyys lievemmin rangaistavaan rikokseen on helpompi myöntää. Syyllisyyden myöntöön saattaa myös liittyä eräänlaista kaupankäyntiä rikosnimikkeellä. Epäilty voi myöntää syyllisyytensä lievempään rikokseen mutta kiistää syyllisyytensä vakavampaan rikokseen (esimerkki 13):

(13) *Kiistan asiassa ryöstön mutta myönnän näpistyksen sekä pahoinpitelyn mikäli kuvamateriaali sen osoittaa* (Tampere, kuulustelukertomus 22a, sivu 2).

5.2 Toiminnan oikeutus eli syyllisyyden ja vastuun kieltämisen kategoria sekä kategoriaan vaikuttavia tekijöitä

Selonteissa on myös syyllisyyden ja vastuun pääpiirteisen kieltämisen kategoria. Pääpiirteisellä kieltämisellä tarkoitetaan sitä, että kuulustelukertomuksissa on enemmän kieltämistä kuin kieltämisen ja hyväksymisen vaihtelua. Selostettavuuteen ja selontekovelvollisuuteen liittyy toisten tekemien selontekojen ennakointi ja mahdollisten itseän kohdistuvien kielteisten selontekojen torjuminen (mm. Garfinkel 1984: 41, 53). Kuulustelukertomuksissa itseän kohdistuvien kielteisten selontekojen torjunta voi näkyä esimerkin 14 tavoin:

(14) *K: Löitkö taksinkuljettajaa tai onko mahdollista, että huitaisit tätä vahingossa?*
V: En lyönyt tai huitaissut vahingossakaan. Ainoa kosketus kuskiin oli kun kätemme osuivat toisiinsa vaihdekepillä taksikuskin yrittäessä laittaa vaihdetta uudelleen silmään. (Helsinki, kuulustelukertomus 19, sivu 3.)

Vastauksessa *En lyönyt tai huitaissut vahingossakaan* liitepartikkelilla *-kaan* on 'myös'-merkitys. Tällaisia liitepartikkeleita esiintyy merkitykseltään kielteisissä lauseissa (VISK § 1635), ja esimerkissä 14 kuulusteltava korostaa liitepartikkelia käyttämällä, ettei hän ole edes vahingossa lyönyt tai huitaissut taksinkuljettajaa. Lyömisen kieltämistä vahvistaa vielä yksilöivä adjektiivi *ainoa*, jolla on tässä numeraalin kaltainen merkitys (VISK § 438). *Ainoa* kosketus kuulusteltavan ja taksinkuljettajan välillä on se, kun heidän kätensä osuivat toisiinsa vaihdekepillä.

Analyyysi antaa viitteitä siitä, että rikostapauksen laatu vaikuttaa selontekoon. Jos rikostapauksessa on mukana useita toimijoita ja mahdollisesti useita epäiltyjä, epäillyt voivat tehdä selkoa omasta osuudestaan toiminnassa. Tätä kuvasi edellä käsitelty esimerkki 14, jossa epäilty torjui itseensä kohdistuvan kielteisen selonteon taksinkuljettajan lyömisestä. Joissakin tapauksissa taas epäillyt antavat selonteon myös muiden toimijoiden osuudesta eli vastuuttavat heitä, kuten seuraavassa esimerkissä 15:

(15) *Jossain vaiheessa J. pysäytti jonkun miehen. – – Sen jälkeen mies meni automaatile ja nosti sieltä rahaa.* (Tampere, kuulustelukertomus 23a, sivu 3.)

5.3 Toiminnan vahvistettu oikeutus eli syyllisyyden ja vastuun vahvistetun tai ehdottoman kieltämisen kategoria sekä kategoriaan vaikuttavia tekijöitä

Syyllisyyden ja vastuun vahvistetun tai ehdottoman kieltämisen kategoria on erotettu omaksi tyypikseen, sillä kategoriassa kielto esitetään vahvistetusti tai ehdottomasti. Syyllisyyden ja vastuun kieltämisen kategoriassa kielto tehdään kerran ja yleensä ilman erillisiä lingvistisiä tehokeinoja. Näiden kahden kategorian ero näkyy siis siinä, että syyllisyyden ja vastuun vahvistetun tai ehdottoman kieltämisen kategoriassa kielto tehdään tarkasti ja usein kieltoa vahvistetaan kielellisin keinoin (esimerkki 16):

(16) *En todellakaan tiedä mitään kyseisestä kuparikaapelista* (Turku, kuulustelukertomus 45a, sivu 2).

Todellakaan kuuluu intensiteettimääritteisiin, joilla voidaan vahvistaa esimerkiksi *en tiedä* -verbi-ilmauksen pätemistä, tässä tehoa (VISK § 664). Pronomini *mitään* saa myös lisää tehoa, kun se yhdistetään *todellakaan*-määritteeseen. Ilmaukset ovat tässä kieltoa vahvistavassa käytössä.

Rikosepäily voidaan torjua ja syyllisyys kieltää myös esimerkin 17 tapaan:

(17) *En ole koskaan aikaisemmin mitään ryöstöjä tehnyt enkä tätäkään tapausta ryöstöksi miellä* (Tampere, kuulustelukertomus 22a, sivu 2).

Esimerkissä 17 *koskaan* on yleisesti suhteuttava ajan adverbi (VISK § 649), joka vahvistaa syyllisyyden kieltoa. Pronomini *mitään* on kieltohakuisten ilmausten tavoin kiellon yhteydessä ja lisäksi kieltoa vahvistavassa tehtävässä (VISK § 1634). Esimerkissä on tämän ohella kielteisiin lauseisiin yhdistetty liitepartikkeli *-kään* ilmauksessa *tätäkään*.

Joissakin selonteoissa näkyy ehdoton ja toistuva syyllisyyden ja vastuun kielto eli kiisto, jota ilmentää osaltaan jo *kiistan*-verbi (18):

- (18) *Kiistan syyllistyneeni varkauteen, en ole vienyt mitään laukkaa tai mitään muutakaan omaisuutta keneltäkään naiselta tai mieheltä, en ole edes yrittänyt mitään. – –*
Kysymys: Sinun on nähty penkovan laukkaa City-käytävässä, miten kommentoit tätä?
Vastaus: Kiistan tämänkin. (Helsinki, kuulustelukertomus 31, sivu 2.)

Esimerkissä 18 toistuu pronomini *mitään* kiellon yhteydessä. Kuulusteltava käyttää samassa esimerkin ensimmäisessä virkkeessä myös pronominin muotoa *muuta*, jonka yhteydessä tavallisesti esiintyy adjektiivi (VISK § 628). Tässä *muuta*-pronomini ja adjektiivi eivät muodosta yhdessä kiinteää rakennetta, vaan pronominiin on lisätty kielteisissä lauseissa tavallinen liitepartikkeli *-kaan*. Yhdistelmänä on siis *mitään muutakaan*, jossa nähdään kaksinkertainen kiello. Mainittujen ilmausten ohella kieltoa vielä vahvistetaan interrogatiivipronominilla *keneltä*, johon on liitetty kielteisissä lauseissa esiintyvä liitepartikkeli *-kään* (VISK § 102). Tätä vahvistettua kieltämistä voisi myös kuvata listamaiseksi, sillä kuulusteltava käyttää yhtä aikaa useaa kielteistä merkitystä viestivää ilmausta. Demonstratiivipronomini *tämä* on osa kiellon rakentamista, koska pronominiasta käytetään muotoa *tämänkin* viittaamassa (VISK § 101, 1635) 'myös'-merkitykseen myönteisesti; kuulusteltava kiistää siten muiden syyllisyyksien ohella tämän.

Kuulusteltavan asema voi vaikuttaa selontekoon, sillä aineistoanalyysini perusteella rikoksesta epäiltyjen selonteot ovat laajempia ja monimuotoisempia kuin todistajilla. Epäillyt voivat muotoilla vastuun teoista vaihtelevasti, ja heidän kertomuksensa sekä selontekonsa voivat edetä polveilevasti. Lisäksi kieltoa ilmaistaan epäiltyjen selonteoissa usein vahvistetusti, mitä ei tavata todistajien selonteoissa. Lain näkökulmasta tarkasteltuna epäillyllä ei ole totuudenpuhumisvelvoitetta, mutta todistajalla on (esitutkintalaki 1987, 29. §).

Linell ja Jönsson (1991: 95) esittävät, että poliisilla on epäillyn kuulustelussa rationaalinen näkökulma asioihin, kun epäillyn näkökulma on selvästi emotionaalisempi ja psykososialisempi. Komterin (2006: 216) mukaan rikoksesta epäilty asennoituu kuulusteluun itseään puolustelevasti. Linell ja Jönsson (1991: 77) katsovat lisäksi, että epäillyn asenne on sosiaalisesti ja kulttuurisesti konstruoitu, vaikka hän luonnollisesti puhuuikin kuulustelussa yksilönä. Rikos on normeista, kuten yleisistä käytösnormeista ja laeista, poikkeava ja usein siksi tunteita herättävä tapahtuma. Esimerkki 19 epäillyn selonteosta havainnollistaa kuvattua asennoitumista, kun sitä verrataan todistajan selontekoon esimerkissä 20:

- (19) – – *Meillä oli koko ajan tarkoitus maksaa matka, mutta tilanteesta johtuen emme jääneet maksamaan sitä.*

K: Kuka löi taksinkuljettajaa?

V: En nähnyt, että kukaan olisi lyönyt taksinkuljettajaa.

K: Kuka väänsi auton sivupeilit rikki?

V: *En nähnyt sellaista. Voi olla, että sivupeili meni rikki törmäyksessä tai se oli jo valmiiksi rikki.*

K: *Miksi ette jääneet paikalle odottamaan poliisipartiota?*

V: *Meillä oli suuri paniikki päällä. Juoksimme tästä syystä pois paikalta.
(Helsinki, kuulustelukertomus 17, sivu 3.)*

Katkelma samaan rikostapaukseen liittyvästä todistajan selonteosta:

(20) – *Kysyttäessä vastaan, että en muista, että kukaan olisi lyönyt taksinkuljettajaa. Olin viimeisen taksissa olo minuutin ajan lukossa paniikin vuoksi eivätkä muistikuvani ole hyvät. Kysyttäessä vastaan, että en muista lopputilanteesta paljoakaan. En nähnyt, että kukaan olisi rikkonut taksin sivupeiliä. (Helsinki, kuulustelukertomus 22, sivu 2.)*

5.4 Vaihtelu tunnustuksen ja toiminnan oikeutuksen tai toiminnan oikeutuksen ja tunnustuksen välillä – hyväksymisestä kieltämiseen tai kieltämisestä hyväksymiseen vaihtelevien selontekojen kategoria sekä kategoriaan vaikuttavia tekijöitä

Kuulusteltavan asema vaikuttaa myös tähän selonteon kategoriaan, sillä rikoksesta epäillyllä selonteon luonne voi vaihdella tai muuttua kuulustelukertomuksen edetessä tai uusintakuulusteluissa. Linell ja Jönsson (1991: 95) luonnehtivat rikoksesta epäillyn näkökulmaa asioihin emotionaaliseksi. Tämä saattaa olla yksi syy vaihtelevuuteen. Toinen syy selontekojen vaihtelevuuteen voi olla se, että epäillyllä ei ole kuulustelussa totuusvelvoitetta (esitutkintalaki 1987, 29. §). Hänellä on lupa ainakin lain näkökulmasta puhua vaihtelevasti. Kolmas syy selontekojen muuttumiseen saattaa olla rikosnimikkeen ilmaisema rikostyyppi. Tässä rikostyyppinä on talousrikos ja omaisuusrikos. Poliisit (esim. Poliisin haastattelu 4, sivu 2) ovat havainneet useiden talousrikoksista epäiltyjen kertovan kuulustelussa taitavasti, selittelevästi ja joissakin tapauksissa totuudenvastaisesti.

Hyväksyminen saattaa muuttua kieltämiseksi kertomuksen edetessä, kuten esimerkissä 21:

(21) Tarkennan edellisiä kuulusteluita tämän kyseisen jutun pohjalta seuraavasti:
En käynyt yksin tai A:n kanssa tammikuussa 2007 varkaissa kyseisessä kohteessa. Kävimme täällä vasta helmikuussa.
Kiistan syyllistyneeni mihinkään rikokseen tässä asiassa. (Tampere, kuulustelukertomus 24n, sivu 14.)

On kiintoisaa, että epäilty ensin kertoo, koska hän on käynyt varkaissa toisen epäillyn kanssa, ja sitten kiistää syyllistyneensä *mihinkään rikokseen* asiassa. Kieltohakuinen kvanttoripronomini *mihinkään* vahvistaa esitettyä syyllisyyden kiistoa, sillä *mihinkään*

on oikeastaan kielteinen vastine *kaikki*-pronominille (VISK § 747). Esimerkkiteksti muistuttaa puhuttua kertomusta sikäli, että se ei ole täysin rationaalinen (vrt. Jönsson & Linell 1991: 420–421): epäilty käytännössä myöntää ja sitten kiistää olevansa syyllinen rikokseen.

Kieltäminen voi muuttua hyväksymiseksi kertomuksen tai kuulusteluiden edetessä (esimerkit 22 ja 23):

(22) *Kiistan syyllistyneeni ryöstöön eilen illalla kioski Linnantuvassa Mäentakusenkadulla. En voi olla tekijä tähän tekoon, koska en ole käynyt eilen Linna[n]tuvassa.* (Tampere, kuulustelukertomus 18c, sivu 2.)

(23) *Haluan muuttaa aikaisempaa kuulustelukertomustani ja tunnustan syyllistyneeni ryöstöön jäljempänä kertomallani tavalla –* (Tampere, kuulustelukertomus 18d, sivu 1).

Esimerkissä 22 kuulusteltava perustelee syyllisyyden kiistonsa jäljessä tulevalla *koska*-lauseella. Tämä on tyypillistä silloin, kun *koska*-lauseella perustellaan edellisessä lauseessa esitettyä asiaintilaa (VISK § 1113). Esimerkit 22 ja 23 havainnollistavat myös joissakin tapauksissa toteutettavien uudelleenkuulustelujen tehtävää ja tehoa, sillä niillä pyritään tarkentamaan aiempia kuulusteluja ja saamaan lisätietoa epäillyn syyllisyydestä tai syyttömyydestä.

5.5 Vastuuttaminen eli syyllisyyden ja vastuun rajaamisen tai siirtämisen kategoria sekä kategoriaan vaikuttavia tekijöitä

Selonteissa vastuu rikokseksi epäilystä teosta voidaan rajata (esimerkki 24):

(24) *Haluan selvittää tapahtumat omalta osaltani. Yksi henkilö pyysi minua mukaan ”nostaan tavaraa kyytiin” -keikalle. Ajatus ei siis ollut minun, enkä halua kertoa pyytäjän nimeä.* (Tampere, kuulustelukertomus 19d, sivu 2.)

Esimerkissä 24 kuulusteltava kertoo tulleen pyydetyksi mukaan *”nostaan tavaraa kyytiin”* -keikalle. Ajatus tällaisesta toiminnasta ei ollut kuulusteltavan kertoman mukaan hänen, vaan jonkun toisen. Kuulusteltava ei kuitenkaan halua kertoa kyseisen häntä mukaan pyytäneen henkilön nimeä, eli kuulusteltava ei tässä nimeä suoraan vastuutettavaa henkilöä.

Syyllisyys ja vastuu voidaan siis hyväksyä myös toisen henkilön puolesta, ts. syyllisyys tai vastuu voidaan siirtää toiselle esimerkin 25 tapaan:

(25) *Kuulin kuinka K. ja J. juttelivat jonkun crossipyörän viemisestä. He tarvitsivat työkaluja, joten menimme paikkaan, missä en ollut ennen käynyt. – se oli omakotitalon piha mistä K. tai J. otti ainakin voimapihidit.*

– – *Vaikka minä olen ollut mukana istumassa auton kyydissä, millä on oltu tekemässä anastusrikosta, niin mielestäni en ole syyllistynyt tässä asiassa rikokseen.* (Turku, kuulustelukertomus 42, sivu 2.)

Esimerkissä 25 kuulusteltava kertoo ensin, että K. ja J. ovat keskustelleet *crossipyörän* viemisestä ja K. tai J on ottanut omakotitalon pihasta *ainakin voimapihdit*. Kuulusteltava siis nimeää syyllisiksi ja vastuun kantajiksi K:n tai J:n, mutta ei itseään. Esimerkistä 25 näkyy myös se, että vaikka kuulusteltava myöntää olleensa mukana autossa, jolla on oltu tekemässä anastusrikosta, hän ei ole mielestään syyllistynyt rikokseen. Hän ei siis ole syyllinen ja vastuullinen tästäkään teosta.

Vastuun rajaamisella tai siirtämisellä pyritään torjumaan sitä, että syyllisyys kohdistuisi selonteon antajaan eli kuulusteltavaan itseensä. Sikäli kuulustelukertomusten selonteoissa on samankaltaisia piirteitä kuin muissa selonteoissa. Tämä käy ilmi esim. Välimaan (2011) väitöskirjasta, joka käsittelee pitkäaikaistyöttömyyteen liittyviä selontekoja.

Myös tässä kategoriassa rikostapauksen laatu vaikuttaa selontekoon. Esimerkkien 24 ja 25 kuvaamissa rikostapauksissa on mukana useita toimijoita ja siten mahdollisesti useita epäiltyjä. Kummassakin tapauksessa kuulusteltavana ollut epäilty tekee selkoa omasta osuudestaan toiminnassa, esimerkeissä 24 ja 25 vastuuta rajaamalla ja hyväksymällä syyllisyys toisten puolesta. Joissakin tapauksissa epäillyt antavat selonteon suoraan myös muiden toimijoiden osuudesta eli vastuuttavat heitä, kuten esimerkissä 26:

(26) – – *M. sieppasi miehen kädestä tämän lompakon – – . Minä en missään vaiheessa sanonut sanaakaan tuolle pariskunnalle enkä ylipäättään halunnut olla missään tekemisissä tämän tapahtuman kanssa.* (Tampere, kuulustelukertomus 13c, sivu 2.)

Esimerkissä 26 kuulusteltava mainitsee vielä erikseen, että – – *minä en missään vaiheessa sanonut sanaakaan tuolle pariskunnalle.* Hän myös tarkentaa, ettei *ylipäättään halunnut olla missään tekemisissä tämän tapahtuman kanssa.* Kuulusteltava siis vastuuttaa pelkästään toisen henkilön ryöstöksi epäilystä toiminnasta.

5.6 Puolustus eli syyllisyyden ja vastuun oikeuttamisen kategoria sekä kategoriaan vaikuttavia tekijöitä

Joissakin selonteoissa puolustetaan tekoa esimerkin 27 tapaan oikeuttamalla syyllisyys tekoon ja vastuu teosta:

(27) *Aikomukseni ei todellakaan ollut anastaa mitään hotelliin mennessämme. Miesten käytös [lähentely kielloista huolimatta] alkoi ärsyttämään niin paljon, että otin tavarat kostoksi.* (Turku, kuulustelukertomus 3, sivu 2.)

Esimerkissä 27 kuulusteltava ei alun perin ollut aikonut anastaa mitään hotelli(huone)sta. Hän kuitenkin ärsyyntyy miesten lähentelystä niin paljon, että haluaa kostaa lähentelyn anastamalla tavarat miesten hotellihuoneesta. Kuulusteltava oikeuttaa anastuksen, koska miehet ovat käyttäytyneet ärsyttävästi.

Tekojen puolustaminen on rikoksesta epäiltyjen selontekojen määrään nähden vähäistä. Vaikka selonteoissa voi olla vaihtelua syyllisyyden hyväksymisen ja kieltämisen välillä, tekoja ei useinkaan oikeuteta. Tämä on hiukan yllättävää, kun huomioidaan, että kuulusteltava tavallisesti asennoituu kuulusteluun itseään puolustelevasti ja emotionaalisesti. Kuulustelukertomusten selonteot eivät siis kaikilta osin vahvista tätä ajatusta.

Rikostyyppinä olevalla talous- ja omaisuusrikoksella voi olla vaikutuksensa selontekojen laatuun. Tähän rikostyyppiin liittyville selonteoille on ominaista runsaus, polveilevuus ja joissakin tapauksissa myös totuudenvastaisuus (mm. Poliisin haastattelu 4, sivu 2). Esimerkissä 27 on myös nähtävissä osa kuvatun kaltaisesta runsaudesta ja polveilevuudesta.

5.7 Syyllisyyden tai syyttömyyden perustelemisen kategoria sekä kategoriaan vaikuttavia tekijöitä

Syyllisyyden myöntäminen saatetaan perustella selonteoissa erittelemällä, miksi varkaus on tehty juuri tiettyyn kohteeseen ja mitä omaisuutta on anastettu (28):

(28) *K:n työmaalle menimme [varkaisiin] koska olen ollut siellä aiemmin syksyllä töissä. – – menimme hakemaan [tieto]koneen. Lisäksi anastimme muutakin omaisuutta. (Tamperre, kuulustelukertomus 24c, sivu 7.)*

Perustelut saatetaan esittää jälkiasemaan sijoitetulla *koska*-lauseella, joka vahvistaa edellisessä lauseessa ilmaistun asiointilan (VISK § 1113). Perustelut voidaan myös esittää siten, että perustelu sijoitetaan omaan lauseeseensa ilman lauseita yhdistävää konjunktioita. Syyllisyyden lisäksi myös syyttömyys voidaan perustella (esimerkki 29) vetoamalla siihen, ettei kuulusteltava ole ollut tapahtumapaikalla tapahtuma-aikaan:

(29) *Kiistan syyllistyneeni kyseiseen [varkaus]rikokseen. En ole ollut tapahtumapaikalla anastuksen sattuessa. (Turku, kuulustelukertomus 15, sivu 2.)*

Perusteluiden esittämistavat ovat samankaltaisia kuin syyllisyyttä perusteltaessa. Perustelu voidaan muotoilla sijoittamalla perustelu omaan lauseeseensa tai käyttämällä *koska*-lausetta.

Tässäkin selonteon kategoriassa, esimerkeissä 28 ja 29, nähdään talous- ja omaisuusrikosten tyyppisille rikoksille ominaista runsautta ja polveilevuutta (mm. Poliisin

haastattelu 4, sivu 2). Rikostyyppi vaikuttaa myös tähän selontekokategoriaan, mikä on yksi viite rikostyyppin laajahkoon vaikutukseen selonteissa.

6 Lopuksi

Artikkelin tavoitteena oli selvittää, millainen kokonaisrakenne kuulustelukertomuksissa on, miten selontekojen päätyypit eli indeksaaliset (tilannesidonnaiset) ja refleksiiviset (arvioivat) selonteot sijoittuvat kuulustelukertomusten kokonaisrakenteeseen, millaisia selonteon kategorioita kuulustelukertomuksissa on ja millaiset tekijät voivat vaikuttaa selontekojen kategorioihin. Tarkastelin kuulustelukertomusten tekstuaalista rakennetta (Labov 1972) sekä kuulustelukertomuksiin sisältyviä selontekoja joko epäillyn rikoksen tekemisestä tai sellaisen seuraamisesta. Kuulustelukertomukset noudattelevat soveltaen kertomuksen tekstuaalista rakennetta. Kuulustelukertomuksille näyttää kuitenkin olevan tyypillistä rakenteen eri osien limittyminen. Saman ilmiön eli kertomuksen rakenneosien limittymisen toistensa kanssa ovat tuoneet esille mm. Labov (1972: 368–369) sekä Pietikäinen ja Mäntynen (2009: 111–113). Rikosnimike ja tiedot kuulusteltavan asemasta toimivat kuulustelukertomuksissa tiivistelmän tavoin, joka kertoo, mistä on kyse. Joissakin kuulustelukertomuksissa ensimmäinen virkekin on osa tiivistelmää. Useimmiten ensimmäinen virke kuuluu kuitenkin esittelyyn. Selonteko sijoittuu usein juuri kuulustelukertomuksen alkuun eli mutkistavan toiminnan rakenneosioon tai selonteko voi jatkua vielä loppuratkaisussa. Tekstissä voi olla limittäin selontekoa ja arviointia. Loppuratkaisu ja kertomuksen päätös voivat yhdistyä selonteon ja arvioinnin kanssa. Rakennesosien limittyminen voi liittyä kuulustelukertomuksen hybridiin luonteeseen, jossa mm. puhe-, virka- ja lakikieliset ilmaukset limittyvät. Kuulustelukertomuksen alkuun sijoituvissa selonteissakin voidaan havaita tilannesidonnaisten ja arvioivien selontekojen limittymistä, joten voitaneen sanoa, että kuulustelukertomuksissa on monentasoista limittyneisyyttä.

Rakennesosien limittyminen saa luonnollisesti pohtimaan sitä, missä määrin Labovin (1972) rakennemalli on sovellettavissa kuulustelukertomusten tyyppisiin kertomuksiin. Rakennemallin perusominaisuuksiin kuuluu se, että kertomuksen rakenteen eri osat limittyvät toistensa kanssa. Limittyneisyyden määrä vaihdellee erilaisissa teksteissä, ja kuten artikkelissa tehty analyysi osoittaa, kuulustelukertomuksissa rakenteen eri osat limittyvät paljolti toistensa kanssa. Labovin (1972) kertomusten tekstuaalinen rakennemalli on nähdäkseni siis sovellettavissa kuulustelukertomuksiin. Toistaiseksi ei ole ollut tarjolla toista rakennemallia, joka olisi samassa määrin sovellettavissa kuulustelukertomuksiin. Jos taas kuulustelukertomuksista pyrkisi laatimaan oman rakennekuvauksensa, se muistuttaisi suurimmaksi osaksi Labovin (1972) esittämää mallia.

Kuulustelukertomusten selonteot ovat kuvailevuutensa lisäksi tilannesidonnaisia ja arvioivia, ja ne sijoittuvat yleensä kertomuksen alkuun, mutkistavan toiminnan osioon, joka alkaa heti kuulusteltavan oikeuksien selvittämisen jälkeen. Selonteot voivat laajahkoissa rikostapauksissa jatkaa kuulustelukertomuksen loppuosaan saakka. Selonteot rakentuvat johdatteesta, tekojen ja toimijoiden kuvauksesta selontekona sekä rikoksesta epäillyn kannanotosta syyllisyyteen.

Kuulustelukertomusten monimuotoiset selonteot voi jakaa monimuotoisiin kategorioihin. Selontekojen kategorioita ovat tunnustaminen eli syyllisyyden ja vastuun hyväksyminen, toiminnan oikeutuksen eli syyllisyyden ja vastuun kieltäminen, toiminnan vahvistettu tai ehdoton oikeutus eli syyllisyyden ja vastuun vahvistettu tai ehdoton kieltäminen, tunnustamisesta toiminnan oikeutukseen tai toiminnan oikeutuksesta tunnustamiseen vaihteleva – hyväksymisestä kieltämiseen tai kieltämisestä hyväksymiseen vaihteleva selonteko, vastuuttamisen eli syyllisyyden ja vastuun rajaaminen tai siirtäminen, puolustus eli syyllisyyden ja vastuun oikeuttaminen sekä syyllisyyden sekä syyttömyyden perusteleminen. Selontekojen kategorioihin voivat vaikuttaa kuulusteltavan asema, rikostyyppi, rikosnimike sekä rikostapauksen laatu. Kuulusteltavan asema vaikuttaa selonteon kategorioihin siten, että rikoksesta epäiltyjen selonteot ovat laajempia ja monimuotoisempia kuin todistajilla. Epäillyllä näkökulma kuulusteluun on usein emotionaalinen ja itseään puolusteleva, mikä näkyy tekstissä lingvistisesti esimerkiksi vahvistettuina tai toistuvina kieltoina. Epäillyllä ei myöskään ole totuusvelvoitetta kuulustelussa, toisin kuin todistajalla. Rikosnimikkeen vaikutus näkyy talous- ja omaisuusrikkoksesta epäiltyjen selonteoissa laajuutena, polveilevuutena sekä joskus totuudenvastaisuutena. Lievemman rikosnimikkeen rikos myönnetään herkemmin kuin vakavamman, ja lievempi rikosnimike voidaan myöntää samalla, kun vakavampi rikosnimike kielletään (ns. kaupankäynti rikosnimikkeellä). Rikostapaus vaikuttaa myös selonteon kategorioihin. Jos rikostapaukseen liittyy esimerkiksi useita toimijoita tai jos on kyse rikossarjasta, selonteot ja niiden kategoriat voivat olla moninaisia ja eri toimijoita vastuuttavia.

Kuulustelukertomusten selonteot ovat eri tavoin vaikuttavia ja kuulustelukertomuksen keskeisiä osia. Selonteot kertovat ensinnäkin rikoksesta epäillyn näkemyksen siitä teosta tai tapahtumasta, jota epäillään rikokseksi. Toiseksi selonteot osana kuulustelukertomusta kuvaavat sitä, miten rikosepäilyn tutkinnassa keskeinen näyttö muodostuu, jos se muodostuu. Selonteot ovat se osa kuulustelukertomusta, jossa mahdollisesti näkyvät epäiltyjen rikosten tunnusmerkit. Selontekoja yhdessä niitä ympäröivien kuulustelukertomusten kanssa voidaankin tässä suhteessa lukea myös eräänlaisina kuvauksina rikosepäilyjen tutkimisesta. Kolmanneksi selontekojen perusteella saadaan käsitystä siitä, millainen suhde on toimintaan vaikuttavilla tekijöillä ja tuotetulla tekstillä, kun tarkastellut tekstit liittyvät poliisi- ja oikeusinstituution työhön. Toimintaan vaikuttavien tekijöiden suhde tuotettuun tekstiin on kiinteä, ja tähän viittaavat useat tekstin piirteet.

Kuulustelukertomustekstien selonteoissa on merkkejä poliisin toiminnasta sekä siihen liittyvästä kielenkäytöstä. Tällainen merkki on esimerkiksi selonteoissa tavattava ilmaus *suorittaa anastus*. Tekstille myös asetetaan kirjaamisohjeissa tiettyjä, selonteoissakin näkyviä laatuvaatimuksia, kuten se, millä tavoin jokin tieto on saatu. Kuulustelukertomusten selonteoissa esiintyy muun muassa *kysyttäessä vastaan* -tyyppisiä ilmauksia, jotka kuvaavat tiedonsaantitapaa. Lisäksi kuulusteltavan ääni korostuu selonteoissa, mikä on havaittavissa teksteissä esimerkiksi yksikön 1. persoonan yleisyytenä ja kuulusteltavan käyttämien ilmausten suosimisena.

Artikkelin johdannossa problematisoin sitä, missä määrin rikoksen epäilty tekeminen on katsottavissa arkiseksi toiminnaksi. Rikoksista epäilyllä rikosten epäilty tekeminen vaikuttaa olevan heille osa ikään kuin normaalia toimintaa, sillä he kertovat siitä ilman osoituksia toiminnan poikkeuksellisuudesta. Tähän suuntaan voidaan tulkita viittaavan esimerkiksi heidän anastuksista tai varkauksista käyttämänsä verbien *ottaa* ja *viedä*. Lain ja normien näkökulmasta rikokseksi epäilty toiminta ei ole arkista, vaan normeista poikkeavaa toimintaa. Kiintoisaa on se, että kaksi erilaista maailmankuvaa ikään kuin törmäävät kuulustelukertomusten selonteoissa.

Kuulustelukertomuksen rakenteen sekä selontekokategorioiden analysoiminen tuottivat useita jatkotutkimusideoita. Jatkotutkimusta voisi tehdä ensinnäkin siitä, mitä kaikkea kuulustelukertomuksiin ja selontekoihin liittyvässä rekontekstuaalisaatiossa tapahtuu, mikä kaikki muuttuu. Toiseksi olisi aiheellista selvittää, mitä muita tekstilajeja kuulustelukertomuksissa aktivoituu selontekojen lisäksi. Kolmanneksi olisi perusteltua tutkia, mitä muuta selonteon kategorioilla mahdollisesti tuotetaan kuin erilaisia kertomuksia rikoksiksi epäilyllä toiminnasta. Neljänneksi kannattaisi syventää tietämystä poliisin työhön liittyvien tekstien ja toimintojen välisestä suhteesta. Kuulustelukertomuksissa riittää siis tutkittavaa.

Kirjallisuus

- Asetus esitutunnasta ja pakkokeinoista 17.6.1988/575. Finlex-tietokanta [online]. [Luettu 20.1.2014]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1988/19880575>.
- Bawarshi, A. S. & M. J. Reiff 2010. *Genre. An introduction to history, theory, research and pedagogy*. West Lafayette, IN: Parlor Press.
- Bhatia, V. K. 2000. Genres in conflict. Teoksessa A. Trosberg (toim.) *Analysing professional genres*. Amsterdam: John Benjamins, 147–162.
- Buttny, R. 1993. *Social accountability in communication*. London: Sage.
- Devitt, A. 1994. *Writing genres*. Carbondale: Southern Illinois UP.
- Ellonen, E., E. Karstinen & V.-E. Nykänen 1996. *Kuulustelutaktiikka*. Helsinki: Sisäasianministeriö.
- Esitutunnalaki 30.3.1987/449. Finlex-tietokanta [online]. [Luettu 20.1.2014]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870449>.

- Esitutkintalaki 22.7.2011/805 Edilex-tietokanta [online]. [Luettu 20.1.2014]. Saatavissa: <http://plus.edilex.fi/kela/fi/lainsaadanto/20110805/>.
- Freedman, A. & P. Medway (toim.) 1994. *Genre and the new rhetoric*. London: Taylor & Francis.
- Garfinkel, H. 1984 [1967]. *Studies in ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Gregory, M. 2000. Doing forensic linguistics. Teoksessa E. Ventola (toim.) *Discourse and community. Doing functional linguistics*. Tübingen: Günter Narr Verlag, 19–27.
- Haikansalo, A. Niin poliisia! Teoksessa M. Vesterbacka (toim.) *Kun isolla kengällä astuu, jää iso jälki. Kahdeksantoista näkökulmaa poliisin työhön. Lukemisto Poliisiammattikorkeakoulun valintakokeita varten 2014*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu, 23–33.
- Hall, C., S. Slembrouck & S. Sarangi 2006. *Language practices in social work. Categorisation and accountability in child welfare*. London: Routledge.
- Haworth, K. 2010. Police interviews in the judicial process. Police interviews as evidence. Participants in police investigations, interviews and interrogations. Teoksessa M. Coulthard & A. Johnson (toim.) *The Routledge handbook of forensic linguistics*. London: Routledge, 169–181.
- Heikkinen, V. & E. Voutilainen 2012. Genre – monitieteinen näkökulma. Teoksessa V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutumuksen käsikirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus, 17–47.
- Helminen, K., K. Lehtola & P. Virolainen 2005. *Esitutkinta ja pakkokeinot*. 2. painos. Helsinki: Talentum.
- Heritage, J. C. & D. R. Watson 1980. Aspects of the properties of formulations in natural conversations: some instanced analyzed. *Semiotica*, 30 (3/4), 245–262.
- Johnson, A. 2007. Police interviews – from talk to text and text to talk. Collecting evidence: calls to the emergency services and first encounters with witnesses and suspects. Teoksessa M. Coulthard & A. Johnson (toim.) *An introduction to forensic linguistics. Language in evidence*. London: Routledge, 80–82.
- Jönsson, L. & P. Linell 1991. Story generations: from dialogical interviews to written reports in police interrogations. *Text*, 11 (3), 419–440.
- Karstinen, E. 1998. *Keskustelusta pöytäkirjaksi. Kuulustelijoiden ja rikoksesta epäiltyjen viestintä poliisikuulustelussa*. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 2/1998. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Komter, M. 2006. From talk to text: the interactional construction of a police record. *Research on Language and Social Interaction*, 39, 201–228.
- Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laadinnasta*. 2010. Poliisihallitus. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Labov, W. 1972. *Language in the inner city. Studies in the black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lager, I. 1994. *Lainkäytön pääasiat*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Linell, P. 1998. Discourse across boundaries: on recontextualization and the blending of voices in professional discourse. *Text*, 18 (2), 143–157.
- Linell, P. & L. Jönsson 1991. Suspect stories: perspective-setting in an asymmetrical situation. Teoksessa I. Marková & K. Foppa (toim.) *Asymmetries in dialogue*. Hemel Hempstead: Harvester-Wheatseaf, 75–100.
- Malmberg, J. 2012. *Poliisin asiakaspalvelun kehittäminen kuulustelussa*. Julkaisematon juridiikan opinnäytetyö liiketalouden koulutusohjelmassa. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Saatavissa: http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/42088/Malmberg_Juhani.pdf?sequence=.
- Martin, J. R. & D. Rose 2008. *Genre relations. Mapping culture*. London: Equinox.
- Miller, C. R. 1984. Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech*, 70 (2), 151–167.
- Pietikäinen, S. & A. Mäntynen 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

- Poliisin haastattelu 1. Haastatteluraportti on kirjoittajan hallussa.
- Poliisin haastattelu 2. Haastatteluraportti on kirjoittajan hallussa.
- Poliisin haastattelu 3. Haastatteluraportti on kirjoittajan hallussa.
- Poliisin haastattelu 4. Haastatteluraportti on kirjoittajan hallussa.
- Rock, F. 2010. Witnesses and suspects in interviews. Collecting oral evidence: the police, the public and the written word. Participants in police investigations, interviews and interrogations. Teoksessa M. Coulthard & A. Johnson (toim.) *The Routledge handbook of forensic linguistics*. London: Routledge, 126–138.
- Routarinne, S. 1998. Kertomuksen rakentaminen. Teoksessa L. Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 138–155.
- Sacks, H. 1995. The baby cried. The mommy picked it up. Vol. I lecture 1 and 1 (R). Teoksessa G. Jefferson (toim.) *Lectures on conversation. Volumes I & II*. Oxford: Blackwell, 236–251.
- Scott, M. B. & S. M. Lyman 1989. *A sociology of the absurd*. 2. painos. New York: General Hall.
- Solin, A. 2012. Genremuutos ideologisena prosessina. Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen. *Virittäjä*, 3, 349–377.
- VISK = Hakulinen A., M. Vilkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi* [online]. Helsinki: SKS [luettu 21.1.2014]. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- Välimaa, O. 2011. *Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa*. Acta Universitatis Tamperensis 1589. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66710/978-951-44-8351-6.pdf?sequence=1>.